

Лабораторна робота № 3.32

Дослідження залежності коефіцієнта корисної дії джерела струму і його потужності від опору навантаження

Прилади й устаткування: 1) джерело струму; 2) магазин опорів; 3) міліамперметр.

Мета роботи: експериментальна перевірка теоретичних висновків про залежність корисної потужності та ККД джерела струму від опору зовнішнього навантаження.

Теоретичне введення

Якщо деяке джерело струму, ЕРС якого дорівнює ε і внутрішній опір r , увімкнути в коло з зовнішнім опором R (рис.1.), то на кожній ділянці кола буде витрачатися енергія джерела струму.

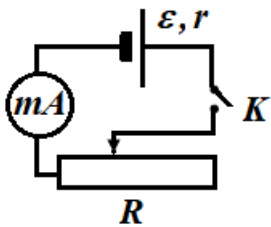

Рис.1.

Потужність $P_{\text{КОР}}$, що виділяється у зовнішній частині кола, називається **корисною потужністю** і становить

$$P_{\text{КОР}} = I^2 R. \quad (1)$$

Потужність $P_{\text{внутр}}$, яка **марно витрачається** у самому джерелі струму на його нагрівання при проходженні струму в колі, становить

$$P_{\text{внутр}} = I^2 r. \quad (2)$$

Повна енергія, яка витрачається джерелом в одиницю часу (повна потужність), виражається формулою

$$P = P_{\text{КОР}} + P_{\text{внутр}} = I^2 R + I^2 r = I\varepsilon \quad (3)$$

Скориставшись законом Ома для замкненого кола

$$I = \frac{\varepsilon}{R + r}, \quad (4)$$

одержимо залежність корисної потужності від опору R при заданій ЕРС у вигляді

$$P_{\text{КОР}} = \frac{\varepsilon^2 R}{(R + r)^2}, \quad (5)$$

З формули (5) випливає, що корисна потужність $P_{\text{КОР}}$ дорівнює нулю у двох випадках: під час короткого замикання ($R = 0$) та при разомкненому колі ($R = \infty$)

Щоб визначити, за яких умов функція $P_{\text{КОР}} = f(R)$ буде мати максимальне значення, треба дослідити її на екстремум.

Необхідно знайти величину $\frac{dP_{\text{КОР}}}{dR}$ і дорівняти її нулеві :

$$\frac{dP_{\text{КОР}}}{dR} = \frac{\varepsilon^2 (R + r)^2 - 2\varepsilon^2 R(R + r)}{(R + r)^4} = 0 \quad (6)$$

Знаменник тут не дорівнює нескінченності, отже максимум має місце тільки тоді, коли чисельник дорівнює нулю, тобто

$$\varepsilon^2(R+r)^2 - 2(R+r)\varepsilon^2R = \varepsilon^2(R+r)(R+r - 2R) = 0 \quad (7)$$

Рівність (7) здійснюється тільки тоді, коли $R = r$. Таким чином, *корисна потужність джерела стає найбільшою.*, коли зовнішній опір кола буде дорівнювати внутрішньому опорю джерела.

Коефіцієнтом корисної дії (ККД) джерела називається відношення корисної потужності $P_{\text{КОР}}$ до його повної потужності:

$$\eta = \frac{P_{\text{КОР}}}{P} = \frac{I^2 R}{I^2 (R+r)} = \frac{R}{R+r} = \frac{1}{1 + \frac{r}{R}} \quad (8)$$

Звідси випливає, що ККД η буде тим більше прагнути до одиниці, чим більше опір навантаження R у порівнянні з внутрішнім опором r джерела струму.

Коефіцієнт корисної дії η дорівнює 0 при $R = 0$, тобто при короткому замиканні джерела; дорівнює 0,5 при $R = r$ і прагне до 1 при необмеженому зростанні R .

Коефіцієнт корисної дії η дорівнює одиниці (100 %) при разомкненому колі ($R = \infty$), але в цьому випадку корисна потужність дорівнює нулю.

Таким чином, вимоги одночасного отримання максимальної корисної потужності при максимальному ККД є нездійсненними.

Вимірювання

1. Зберіть схему установки відповідно до рис. 1.
2. Збільшуючи через кожні 10 Ом опір навантаження R , знімайте значення сили струму за показаннями міліамперметра і занесіть значення R та I у таблицю

Таблиця

№	R , Ом	I , мА	$P_{\text{КОР}}$, Вт	P , Вт	r , Ом	η
1						
2						
3						
...						
n						

3. За формулою $P_{\text{КОР}} = I^2 R$ розрахуйте значення корисної потужності за різних значень опору навантаження. Отримані значення $P_{\text{КОР}}$ занести в таблицю.

4. **Побудуйте графік** залежності $P_{\text{КОР}} = f(R)$ і **за графіком визначте значення** внутрішнього опору джерела струму r . Це значення опору відповідає максимуму побудованої кривої. Занесіть значення r в таблицю.

Приблизний вид графіків показаний на рис.2.

5. За формулою $P = I^2(R+r)$ розрахуйте значення потужності, що виділяється в колі, за різних значень опору навантаження. Отримані значення P занесіть у таблицю. **Побудуйте графік** залежності $P = f(R)$.

6. За формулою $\eta = \frac{R}{R+r}$ розрахуйте ККД за різних значень опору навантаження.

Отримані дані занесіть у таблицю. **Побудуйте графік** залежності $\eta = f(R)$.

Контрольні питання

1. Сформулюйте закон Ома для замкнутого кола.
2. Сформулюйте закон Джоуля-Ленца в інтегральній формі.
3. Як по отриманим у результаті експерименту даних визначити ЕРС даного джерела? Визначте її.
4. Як, знаючи значення струму I_1 і I_2 при різних значеннях опору навантаження R_1 і R_2 , визначити внутрішній опір джерела струму? Визначте по отриманим у результаті експерименту даним внутрішній опір джерела запропонованим методом. Порівняйте значення r , отримані різними методами (за формулою і за графіком) $P_{\text{кор}} = f(R)$.

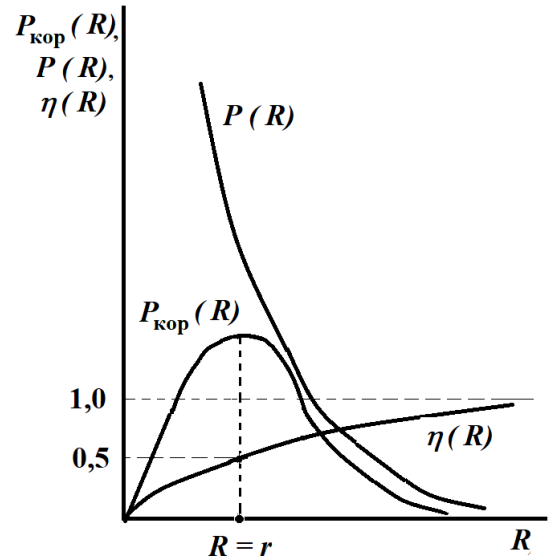

Рис.2.

Рекомендована література

1. Кучерук І. М., Горбачук І. Т., Луцік П. П. Загальний курс фізики у трьох томах : навч. посіб. Київ: Техніка, 2006. Т. 2 : Електрика і магнетизм. 450 с.
2. Курс фізики (під редакцією Лопатинського І.Є.. – Львів. – ”Бескід Біт”. – 2002.
3. Бушок Г.Ф., Левандовський В.В., Півень Г.Ф.. Курс фізики. У 2 кн.: Кн.1. Фізичні основи механіки. Електрика і магнетизм. – К.:«Либідь», 2001. – 448с.
4. Загальна фізика. Лабораторний практикум.: Навч. посібник./ В.М.Барановський, П.В.Бережний, І.Т.Горбачук. та ін.. За заг. ред.. І.Т.Горбачука. – К. Вища шк., 1992 – 509 с.
5. Гаркуша І.П., Курінний В.П. Фізика. Навчальний посібник у 7 частинах. Ч. 3. Електрика і магнетизм. [Електронне видання]: - Д. Національний гірничий університет, 2018. - 165 с. -

Укладачі Барташевська Л.І., Гаркуша І.П.